

strnemo, bomo v primerjavi z razvojem in nastankom mejnih sosedstev in meja drugod v srednjeveški Evropi mogli ugotoviti zlasti naslednje.

Etnično mejno sosedstvo in meja med Slovenci in Nemci v Alpah ni hkrati tudi državno-politična meja in se po ogromni večini ne naslanja na prirodne faktorje. Ti so pospeševali njen nastanek le v prav majhni meri. Državno-politična meja srednjeveškega imperija na jugovzhodu z mejo med Slovenci in Nemci nikjer ne sovpada. Državna oblast si ni prizadevala, da bi meje svojega območja izenačila z etničnimi mejami. Meja, ki smo ji posvetili našo pozornost pa tudi ni mogoče hkrati meja različnih gospodarskih, socialnih in upravnih območij.

Nastanek mejnega sosedstva med Nemci in Slovenci v Alpah v srednjem veku je izraz in produkt obsežnega gibanja, v katerega so vključeni raznoliki tako kolonizacijski kot narodnostno odtujevalni procesi, narodnostno pridobivanje in narodnostno izgubljanje. Iz kolonizacije in z njo pogojenega mešanega narodnostnega sosedstva je nastalo, ob izenačevanju, tako na eni kot na drugi strani, sosedstvo naselitvenih območij dveh narodov.

Po svojem razvojnem nastajanju ne bomo naše meje in mejnega sosedstva v primerjavi z enakim ali podobnim drugod v Evropi mogli imenovati tako starega kot so taka mejna sosedstva in meje po svojem nastanku, in značaju na primer marsikje drugod v zapadni Evropi. Ne bomo pa našega mejnega sosedstva in meje po drugi strani in z istih vidikov mogli tudi imenovati tako mlade, kot je marsikatero etnično mejno sosedstvo in meja na primer v vzhodni Evropi. Slovensko-nemška meja in sosedstvo se vključuje in je eden odsekov meje in mejnega sosedstva med germanskim in slovanskim svetom v prostoru med Baltikom in Alpami. Po svojem razvoju in nastanku v srednjem veku — kot smo ga skušali prikazati — je pa slovensko-nemško mejno sosedstvo in meja v mnogočem drugačno kot v ostalih odsekih slovansko-germanskega mejnega sosedstva in meje vobče.

Bogo Grafenauer

RAZMERJE MED SLOVANI IN OBRI DO OBLEGANJA CARIGRADA (626) IN NJEGOVE GOSPODARSKO-DRUŽBENE PODLAGE*

1. Zgodovinski viri vsebujejo najstarejša neposredna sporočila o razširjenju Slovanov na zahod in jug šele proti koncu dobe preseljevanja ljudstev: šele v začetku VII. stoletja poročajo o Slovanih v deželi Sorabov med Labo in Saalo, na Češkem in Moravskem, v letih 593 in 595 ob zgornji Dravi in v Vzhodnih Alpah, okrog leta 600 v Istri in Dalmaciji.¹ Le glede na pokrajine ob spodnji Donavi so sporočila starejša in bogatejša,² vendar tudi tu je bila

* Besedilo sporočila (communication) v sekciji za srednjeveško zgodovino (ob obravnavanju referata o »razmerju med Vzhodom in zahodom v visokem srednjem veku«) dne 5. IX. 1955. Besedilu sporočila so dodane opombe, pripravljene že ob sestavi referata avgusta 1955. Povzetek v Riassunti delle Comunicazioni, str. 174—178.

¹ Fredegar, Chronicon IV, 48, 58, 68, 72, 74, 75, 77, 87; Pauli Diaconi Historia Langobardorum IV 7 in 10; pisma papeža Gregorja Velikega, ed. MGH lib. IX. ep. 154, lib. X, ep. 15.

² Tabula Peutingeriana (Venadi Sarmatae nad Dakijo in Venedi med ustjem Donave in Dnjestrom); Jordanes, Getica c. 34—35 (Anti okrog 380); Pseudocezarijevi Dialogi (Sklavini v začetku V. stoletja; prim. Fr. Barišić,

slovanska naselitev v vzhodnih in osrednjih predelih Balkanskega polotoka dokončana šele v začetku VII. stoletja.³

Zato je bilo vprašanje, kdaj in kako so se razširili Slovani po vzhodni polovici Evrope, za zgodovinsko znanost dolgo uganka, ki je ni bilo mogoče rešiti le s pripovedujočimi zgodovinskimi viri. Konec I. stoletja so bili po podatkih Plinija, Tacita in Ptolomeja sicer naseljeni ob Visli med Karpati na jugu ter Finci in Vzhodnim morjem na severu.⁴ Če izvzamemo napade proti Bizancu v VI. stoletju, pa ni bilo nobenega sporočila o bojih, s katerimi bi bila slovanska plemena tako zelo razširila svoje ozemlje. To so bile podlage tako zelo vplivnega prikaza Slovanov v Herderjevih »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«: Slovani niso bili »nikdar podjetno vojaško ali pustolovsko ljudstvo kakor Nemci. Nasprotno, tiho so se pomikali za temi naprej in zasedli kraje in dežele, ki so jih ti pustili prazne«, da bi jih »obdelovali in uporabljali kot kolonisti, kot pastirji ali poljedelci... Bili so dobrotljivi, gostoljubni do zapravljivosti, ljubili so podeželsko prostost... To ljudstvo je postalo nesrečno zato, ker si spričo svoje ljubezni do miru in pridnosti pri domačem delu ni moglo nadeti trajne vojaške ureditve«.⁵

Ta podoba je močno vplivala na preiskavo slovanske zgodovine v zgodnjem srednjem veku. V veri, da se temeljne poteze značajev posameznih narodov ne spreminjajo, so v nemškem zgodovinopisju poudarjali nebojevitost Slovanov in njihovo navidezno nesposobnost, da bi si ustvarili samostojne države. Glavne sunke razširjanja Slovanov so datirali šele okrog leta 600 in so ga poskušali razložiti s posegom Obrov v slovanski razvoj. Napredovanje Slovanov do Polabja naj bi bilo rezultat obrskih napadov proti Frankom v letih 562 in 566, njihova naselitev v podonavskih deželah in na Balkanskem polotoku pa naj bi bila zvezana z obrskimi pohodi iz Panonije po letu 567. »Slovani so se naselili v obliki pahljače okrog obrske države, ki je segala od Volge do Donave in od Črnega do Vzhodnega morja«; »pred 567 ni mogel noben Slovan prekoračiti Karpatov ali se naseliti na Češkem«; »ves Balkanski polotok... je bil naseljen po slovanskih kmetih, ki so jim gospodovali in jih izkoriščali nasilni obrski gospodarji«.⁶

Del slovanskih znanstvenikov pa je poskušal — v prepričanju, da je bo-

Kada i gde su napisani Pseudo-Cezarijevi Dialozi, Zbornik radova Vizantološkog instituta SAN 1, 1952, str. 29—51; Jordanes, *Getica* c. 5 (položaj okrog leta 490); Prokopij, *De bello Got.* I 27, 2; II 15, 2; III, 14, 30—33; 40, 5; IV 4, 9 (prim. B. Grafenauer, *Zgodovinski časopis* IV, 1950, str. 26—28, in *Historijski zbornik* VI, 1953, str. 71—83 z navedbo starejše literature).

³ Prim. poleg starejše literature N. S. Deržavin, *Slavjane v drevnosti*, Moskva 1945; Tretjakov P. N., *Vostočno-slavjanske plemena*, Moskva 1948; K. Jazdzewski, *Atlas to the Prehistory of the Slavs*, I—II, Lodz 1948—49; B. Grafenauer, *Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov*, *Zgodovinski časopis* IV, 1950, str. 23—126; Paul Lemerle, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'à VIIIe siècle*, *Revue historique* CCXI, 1954, str. 265—308.

⁴ Plinius, *Natur. historia* IV, 97; Tacitus, *Germania*, c. 46; Ptolemajos, *Geogr.* III 5, 7; 5, 8.

⁵ J. G. Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, IV T., Riga in Leipzig 1791, str. 32—36.

⁶ Prim. E. Schwarz, *Die Frage der slawischen Landnahmezeit in Ostgermanien*, *Mitteilungen d. österr. Instit. f. Geschichtsforsch.* 43, 1929, str. 187—260; E. Klebel, *Langobarden, Bajuwaren, Slawen*, *Mitteilungen d. Anthropol. Gesell. in Wien* 69, 1939, str. 99—109 (cit. 103); isti, *Siedlungsgeschichte d. deutschen Südostens*, München 1940, str. 29—30; G. Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas*, München 1950, str. 88—101 itd. Z redkimi izjemami se podaja v nemški historiografiji ta podoba še danes kot zagotovljeni rezultat zgodovinske kritike.

lezen mogoče z uspehom zdraviti šele, če jo prej spoznamo — predvsem pojasniti, kako je po Herderju očrtani značaj slovanskih ljudstev nastal. V smislu geografskega determinizma je razlagal Peisker ta značaj kot delo slovanske pradomovine v Polesju, kjer je slovansko »nakovalo« sploščilo pod turkotatarskim in germanskim »kladivom«. Njegova konstrukcija tako imenovane »županske države«, v kateri naj bi živeli zaslužnjeni slovenski poljedelci pod obrskim plemstvom v približnem razmerju 10:3, kot vzorca slovanske podložnosti pod Obri je sicer že dolgo zavrnjena.⁷ Ker pa je preiskoval sploh kot prvi znanstvenik gospodarsko-družbene posledice razmerja med Obri in Slovani, je njegova domneva o povsem brezpravnem hlapčevstvu Slovanov pod Obri še danes zelo razširjena, ne glede na to, da je njena podlaga v virih izredno skromna.⁸ To je čutil tudi Lj. Hauptmann in jo je zaradi tega poskusil boljše podpreti z nekaterimi sporočili bizantinskih piscev vsaj za Slované v Podonavju.⁹

Nasprotno pa je pokazala preiskava slovanskega razširjanja, da so obrski vpliv v tem pogledu močno precenjevali. Tako je pokazala analiza sporočil o boju Hunov in Langobardov v zgornji Šleziji, da so prebivali Slovani v tej deželi že med leti 400 in 453;¹⁰ beg Langobarda Ildegisa okrog leta 540 k Slovanom na današnjem Slovaškem ali Moravskem dokazuje, da so bili v tem času Slovani naseljeni tudi pod Karpati;¹¹ preiskava krajevnih imen na Zgornjem in Spodnjem Avstrijskem je pokazala v zvezi z drugimi poročili o poznejšem razvoju razmerja med Bavarci in Slovani, da je dobilo ozemlje med Wienerwaldom in Linzem svoje slovansko prebivalstvo že sredi VI. stoletja;¹² pogoj za vse to je seveda, da so bili v tem času Slovani naseljeni tudi na Moravskem, Češkem in zelo verjetno tudi v deželi Sorabov. Prav tako so se Slovani naselili že pred prihodom Obrov v Evropo tudi ob spodnji Donavi in do Dona.¹³ Končno poročajo bizantinski viri o vrsti samostojnih slovanskih napadov proti Bizancu, ki so dosegli zelo velik obseg (tako 545—551, 577—583, po 600); najpomembnejše izhodišče slovanskega razširjanja na vzhodni in srednji del Balkanskega polotoka, »Sklavinija« v današnji Vlaški, v obeh najpomembnejših obdobjih naseljevanja (567—583, po 600), ni bilo odvisno od Obrov.¹⁴ Pa tudi tista slovanska

⁷ Prim. zlasti J. Peisker, *Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung*, Vierteljahrsschr. f. Social- und Wirtschaftsgesch. III, 1905, str. 187—360, 465—533, in *The Expansion of the Slavs*, *The Cambridge Medieval History*, Vol. II, 1913, str. 418—458, 770—784.

⁸ J. Peisker, *Die älteren Beziehungen*, str. 296—300 (Pseudofredegarjevo sporočilo o razmerju Obrov do moravskih Slovanov, sporočilu tako imenovanega Nestorjevega, najstarejšega ruskega, Letopisa o razmerju Obrov do Dulebov).

⁹ Kot najnovejše delo Lj. Hauptmann, *Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu*, Ljubljana 1954, kjer so povzeta tudi starejša dela v obliki polemičnega referata; prim. tudi B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, str. 9—60.

¹⁰ Lj. Hauptmann, *Seoba Hrvata i Srba*, *Jugosl. istor. časopis* III, 1937, str. 53—58.

¹¹ Prokopij, *De bello Got.* III 35; IV 27, 1—28; prim. B. Grafenauer, *Zgodovinski časopis* IV, 1950, str. 39—40.

¹² Lj. Hauptmann, *Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle*, *Byzantion* IV, 1929, str. 162—165; B. Grafenauer, n. n. m., str. 41—42.

¹³ Gl. op. 2.

¹⁴ Prim. razpravi B. Grafenauerja in P. Lemerleja, navedeni v op. 3; k temu še G. Ostrogorsky, *Geschichte d. Byzantinischen Staates*, 1952, str. 59—60, 65, 75—78, 81—85.

plemena, ki so bila v resnici podrejena Obrom, so večkrat razpolagala s precejšnjo samostojnostjo v razmerju do sovražnih sosedov; tako so se mogli vojskovati Slovani ob spodnji Donavi (med 584 in 600) in alpski Slovani (okrog leta 600 in v začetku VIII. stoletja) z Bizantinci, Bavarci in Langobardi brez obrske pomoči ali vmešavanja; ti boji med Furlani in Slovani, doma v »Carniola, patria Sclavorum«, spadajo delno celo v čas, v katerem je langobardski kralj Liutprand (712—744) po besedah Pavla Diakona »vedno z največjo skrbjo varoval mir z Obri«. ¹⁵

To sliko podpirajo tudi rezultati arheoloških izkopavanj, tako glede na postopno spremembo materialne kulture v vzhodni Germaniji od IV. stoletja dalje, glede na razvoj slovanske keramike tako imenovanega »praškega tipa« od V. stoletja dalje na Češkem in v Šleziji, glede na zmanjšanje langobardskih najdb na Češkem in Moravskem od srede VI. stoletja dalje. Z druge strani pa se začenjajo sledovi keszthelyske kulture šele od srede VII. stoletja naprej in spadajo večji del v VIII. stoletje, arheološke sledi obrske kulture v Vzhodnih Alpah in na zahodnem delu Balkanskega polotoka pa so mnogo redkeje kakor v Panonski ravnini in v Slavoniji med Dravo in Savo. ¹⁶

Čeprav torej ne moremo upoštevati neutemeljene domneve Niederleja o močni slovanski naselitvi v ozemlju ob srednji Donavi že sredi V. stoletja, ¹⁷ je vendarle jasno, da je udobna rešitev uganke slovanskega razširjanja s pomočjo obrskega vpliva v veliki meri neutemeljena. Pri naselitvi Slovanov v deželah severno od Donave niso imeli Obri nikakršnega deleža; njihov delež pri naselitvi Slovanov v Podonavju pa je zahteval prav tako novo preiskavo.

2. Ta novi pretres vseh poročil v virih o naselitvi Slovanov v Podonavju in o razmerju med Obri in Slovani, ki sem mu posvetil v zadnjih letih več razprav, ¹⁸ je pokazal zelo pisano podobo, ki močno ugovarja običajnemu posploševanju podatkov Pseudofredegarja in prvega ruskega (Pseudonestorjevega) Letopisa. Obrska nadoblast je bila mnogo trša v Panonski nižini, na ozemlju, kjer so bili sami naseljeni, kakor v obrobni predelih; tudi v teh pa so bile pokrajine ob obrskih vpadnih poteh proti zahodu in jugu bolj prizadete kakor druge. Že skromni podatki virov kažejo, da so uživala slovanska plemena v obrobni predelih večjo samostojnost, prav to pa izpričuje tudi že omenjena različna gostota obrskih arheoloških sledov.

¹⁵ Prim. B. Grafenauer, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 62—74 (o poročilih Teofilakta Simokate, VI 1—11, VII 1—5); o alpskih Slovanih Pauli Diaconi Historia Langobardorum IV 37, VI 24, 26, 45, 52, 58 (B. Grafenauer, Ustoličevanje, str. 476—7).

¹⁶ Prim. E. Schwarz, n. n. m., str. 219; J. Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, str. 160—198, in Arheološki sledovi slovanske naselitve na Balkanu, Zgodovinski časopis VIII, 1954, str. 7—26; H. Preidel, Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens, Gräffeling bei München 1954, str. 41—59 in 80; Beninger, Die Langobarden an der March und Donau, v Vorgeschichte d. deutschen Stämme, hg. H. Reinerth, II. Westgermanen, Berlin 1940, str. 855.

¹⁷ L. Niederle, Slovanské starožitnosti II/1, Praga 1906, str. 102—173; to naziranje so sicer v novjšem času ne glede na opravičeno kritiko E. Schwarza (op. 6) ponovili Deržavin (op. 3), Tretjakov (op. 3; tu je lokaliziran str. 53 »lacus Mursianus« celo v zgornje Podravje!) in Barišić (Prisk kao izvor za najstariju istoriju Južnih Slovena, Zbornik radova Vizantološkog instituta SAN 1, 1952, str. 52—63; prim. kritiko B. Grafenauerja, Historijski zbornik VI, 1953, str. 80—81), vendar dokazov zanj niso bistveno okrepili.

¹⁸ B. Grafenauer, Nekaj vprašanj (op. 3); Novejša literatura o Samu in njeni problemi, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 151—169; Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata, Historijski zbornik V, 1952, str. 1—56; Kronološka vprašanja selitve Južnih Slovanov ob podatkih

Ta položaj se je naravno spreminjal s premikanjem obrskega težišča in pravcev njihovih napadov. Pred svojo naselitvijo v Panoniji so si podvrgli Obri zlasti Ante in Slovene ob spodnji Donavi. Kmalu po letu 567 pa je bilo tega gospostva konec — najkasneje leta 578 so bili zopet svobodni Sloveni in 583 Anti; v začetku VII. stoletja se omenjajo zadnji celo kot sovražniki, katerih se Obri boje. Izven Podonavja so bili Obrom podrejeni do okrog leta 635 le še Bolgari ob Črnem morju, poleg njih pa še Duljebi; preko duljebskega ozemlja je vodila pot k Bolgarom od karpatskih prelazov nad zgornjo Tiso. Sloveni so se spet zvezali z Obri šele okrog leta 583, ko so se zvezali proti njim Bizantinci z Anti; toda tudi po tem je bila obrska oblast nad njimi zelo rahla in se je končala že leta 600; Obri so se morali tedaj odreči nadoblasti nad Sloveni in jih prepustiti bizantinskim napadom. Do padca Sirmiuma (582) je bilo težišče Obrov v južni Panoniji in šele odtlej so se postopno začeli obračati proti zahodu. Prvi znaki te spremembe so mir z Langobardi leta 592 in boji z Bavarci in Franki leta 595/6. Šele od tega časa dalje je obrsko vrhovno gospostvo zajemalo slovanske pokrajine v Vzhodnih Alpah, na Češkem in Moravskem; s slovanskim uporom pod vodstvom Sama pa se je že leta 623 spet končalo. Zahodnemu delu Balkanskega polotoka so gospodovali od naselitve Slovanov (okrog leta 600) do slovanskega upora po brezuspešnem obleganju Carigrada (626). Na vzhodni in južni del Balkanskega polotoka pa so prihajali Obri le ob svojih plenilnih pohodih; pod njihovo nadoblastjo nista bila nikdar.

3. Ustroj tako imenovane obrske države so poskušali v zadnjem času pojasniti Labuda, Preidel in zlasti Kollautz.¹⁹ Labuda in Preidel sta se žal omejila preveč le na zaupanja polno razlago sporočila Pseudofredergarja o razmerju med Obri in Slovani, odlična Kollautzova zbirka poročil virov in arheoloških najdb o Obrih pa boleha na ljubezni do posploševanja: sporočila iz razdobja dvestopetdesetih let so porabljena za sestavljanje ene same enotne podobe, poleg tega jih pa avtor delno dopolnjuje in razlaga z zelo oddaljenimi primeri drugih mongolskih državnih tvorb, ne da bi prej preiskal, v kolikšni meri je to opravičeno. Preidel in Kollautz pri tem brez dvoma podcenjujeta Slované kot družbeno »dotlej še povsem neizoblikovano maso«.²⁰ Nasprotno pa bi hotela najti pri Obrih že zelo trdno državno organizacijo, saj je vendar le takšna organizacija mogla po njunem mnenju Slované ohraniti združene.

Prav to pa jima je zakrilo še zelo močne ostanke plemenske organizacije pri Obrih samih. Jedro tako imenovane obrske države je sestavljala zveza nomadskih plemen različnega izvora. Obri so pomenili v njej le relativno večino, bili pa so po vzgledu notranjeazijskih Dzut-Dzutov ali Dziu-Dzienov, iz katerih so verjetno tudi izšli, kot kaganovo pleme v primeri z drugimi sestavnimi deli te zveze plemen nekoliko na boljšem. Ta podreditev ostalih nomadskih plemen pa je bila do srede VII. stoletja vsekakor še lažja kakor

spisa *Miracula s. Demetrii*, Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani II, 1955, str. 23—56; prim. op. 3 in G. Labuda, *Pierwsze panstwo slowianskie. Panstvo Samona, Poznan 1949*; P. Lemerle, *La composition et la chronologie des deux premiers livres des Miracula s. Demetrii*, *Byzantinische Zeitschrift* 46, 1953, str. 349—361; A. Burmov, *Slavjanskite napadenija srešču Solun v »Čudesata na sv. Dimitra« i tjahnata hronologija*, *Godišnik na filosof. istor. fakultet na Sofijsk. Univers.* 47/II, 1952, str. 167—215; F. Barišić, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori*, *SAN, Posebna izdanja CCXIX*, 1953.

¹⁹ G. Labuda, n. d., str. 148—193 (vendar prim. moja kritiko v *Zgodovinskem časopisu* IV, 1950); H. Preidel, n. d. (op. 15) in *Awaren und Slawen, Südostforschungen* XI, 1952, str. 33—45, str. 129—178; A. Kollautz, *Die Awaren, Schichtung in einer Nomadenherrschaft*, *Saeculum* V, 1954, str. 129—178; v teh delih so tudi razmeroma popolni in dobri pregledi starejše literature.

²⁰ A. Kollautz, n. n. m., str. 155.

pri notranjeazijskih zvezah nomadskih plemen. Sicer bi namreč prav tako malo mogli razložiti beg nekaterih manjših plemen konec VI. stoletja pred Turki k Obrom, kakor poskus Bolgarov, da dosežejo okrog leta 630 izvolitev Bolgara za kagana.²¹ Pa tudi sicer je bila v tem času kaganova oblast precej omejena po plemenskih organih. V svojih odločitvah o razmerju do sosedov je bil odvisen od plemenskih poglavarjev; to dokazuje okrog leta 570 prepričanje Bizantincev, da so talci iz rodbin teh poglavarjev važnejši od onih iz kaganove rodbine.²² Beg celega bolgarskega tümena (oddelka 10.000 mož) po neuspehu pri volitvah leta 630 dokazuje, da so v tem času volili novega kagana še vsi člani teh plemen. Osrednja oblast kagana je prišla povsem do veljave le v času vojne. Zato pa je bil odgovoren plemenskim organom za morebitne neuspehe; neuspehom namreč sledi večkrat — tako po letu 626 in po letu 791 — hiter zlom njegove moči.

To trdovratno odpornost plemenske ureditve pri Obrih pojasnjuje dejstvo, da je ostala njihova glavna gospodarska dejavnost nomadska živinoreja »po rodovih in plemenih«.²³ Neenakomerna razdelitev vojnega plena in tributov je sicer podpirala družbeno razslojevanje, vendar pa dolgo ni mogla izpodkopati temeljev te družbene ureditve, ker ni bila povezana z vsakdanjim gospodarskim življenjem nomadskih pastirjev.

Gospodarstvo slovanskih plemen pa je nasprotno označevalo ekstenzivno poljedelstvo (požigalništvo, kopaštvo, orno poljedelstvo z ralom), povezano z živinorejo in lovom.²⁴ Peiskerjeve domneve o vegetarijanstvu Slovanov so že davno odpravljene.²⁵ Plemena tistih Slovanov, ki so se razširili v Podonavje, so bila v primerjavi z germanskimi v istem času sorazmerno majhna in so se združevala v večje zvez plemen do konca VI. stoletja le za krajši čas. Njihov družbeni razvoj dotlej še ni dosegel tiste razvojne stopnje, ki bi pomenila spričo zadostnega notranjega razslojevanja trdne temelje večjih plemenskih zvez ali organizmov. Ta slika bizantinskih virov je pa vendarle daleč od tega, da bi mogli gledati v Slovane le »povsem neizoblikovano maso« ali celo le »rahle družbe nasebin«. V primerjavi z bizantinsko državo je bila vendar vsaka plemenska organizacija rahla in slaba. In le v tej perspektivi je mogoče presojati ta poročila. Gledanju Kollautza in Preidela ugovarja tako obseg slovanskih napadov proti Bizancu kakor tudi Samova zmaga nad Franki. Povsem nemogoče je bilo, da bi mogel en sam samcat mož v kratkih letih ustvariti iz rahlih združb nasebin vojsko, ki je bila kos frankovski vojski.

4. Vpliv Obrov, ki so s svojo nadoblastjo združili del slovanskih plemen za daljši čas v napad proti Bizancu, pomeni vsekakor bistveno potezo slovanske osvojitve Balkanskega polotoka in Vzhodnih Alp. Obrski napadi do Carigrada, v Dalmacijo, Italijo in proti zahodu so podpirali napredovanje slovanskih ple-

²¹ Fredegar, *Chronicon*, IV, 72.

²² Menander, *Fragmenta* 33, ed. Dindorf (*Hist. graec. min.* II), str. 69.

²³ Prim. A. Kollautz, n. n. m., str. 160—161; B. Grafenauer, *Zgodovinski časopis* IV, 1950, str. 91—97.

²⁴ B. Grafenauer, n. n. m., str. 97—111, z navedbo druge literature in virov, in *Ustoličevanje*, str. 436—467.

²⁵ Prim. op. 8; E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908—1913 (žal nedokončan), podaja v marsičem povsem drugačno podobo kakor Peisker (le kot svojevrstno zanimivost navajam, da Peisker pri svojem dokazovanju, da so Slovanom izrazi za »govedo«, »krava« tuji — »nuta«, »skot« — ne omenja skupnih slovanskih izrazov »govedo«, »krava«, »byk«, ki niso takšne izposojenke; tudi njegova izvajanja o »mleku«, »tvarogu« in »mlezu« — le zadnji izraz naj bi bil domač, slovanski —, o znameniti »etimološki triadi«, ki jo je Peisker primerjal po njenem pomenu za slovansko prazgovodovino s pomenom Tacitove Germanie za Gerniane, so neutemeljena).

men. Kljub temu pa ta nadoblast ni prizadela slovanskega plemenskega ustroja. Slovani niso bili kot hlapci razdeljeni med obrske gospodarje, marveč so bila le slovanska plemena počvržena kaganovi nadoblasti. To razmerje kaže različne variante od resnične zveze proti zunanjim sovražnikom (kakor pri Slovanih ob spodnji Donavi) do popolne brezpravnosti nasproti obrskim plenilcem (Anti okrog leta 560, Duljebi).

Enako kakor Gepidi so morali sestavljati Slovani velik del obrske vojske in se bojevati za Obre. Bizantinski viri opisujejo več primerov te vrste, najjasnejšega vsekakor ob obleganju Carigrada leta 626, ko so morali napadati mestno obzidje »goli slovanski pešci« pred Obri, zavarovanimi z oklepi.²⁶ Veliko število slovanskih vojščakov dokazuje, da pri tem ni bila udeležena le tanka plast Slovanov, kakor je domneval Preidel,²⁷ marveč vsi člani plemen; pred Carigradom so se udeleževale boja celo slovanske žene.²⁸ Slovani so morali Obrom prepuščati tudi najboljši del vojnega plena in plačevati tribut.²⁹

Nasprotno pa so ohranili svoje lastne plemenske poglavarje. Domnevi Kollautza in Preidela, da so jih zamenjali Obri, imenovani po kaganu, ugovarjajo značilne slovanske volitve in ustoličevalni obredi iz poznejšega časa pri Rusih, Čehih in Južnih Slovanih; v temeljnih potezah so med seboj jasno sorodni in se jih potemtakem obrsko gospostvo ni dotaknilo; njihov najpoznejši primer je še dolgo časa predstavljalo znano ustoličevanje koroških vojvod.³⁰

Potemtakem ni mogoče govoriti o splošnem slovanskem hlapčevstvu nad Obri, marveč le o obrsko-slovanski plemenski zvezi. Seveda pa je jasno, da so imeli Obri v tej zvezi višji položaj in odločilno vlogo.³¹ Za drugačen sprejem Slovanov v okvir svojega političnega organizma tudi obrska družbena struktura pred sredo VII. stoletja sploh še ni dozorela. To dokazuje celo razmerje Obrov do ujetnikov, navlečenih iz Balkanskega polotoka, iz katerih se je razvilo — tako nas podučujejo Miracula s. Demetrii — do srede VII. stoletja novo pleme.³²

Razmerje nomadskih pastirjev do poljedelcev pa je skrivalo — tako kažejo primeri iz Notranje Azije — od vsega početka grozečo kal smrti za to povezavo. Prav neustaljenost in razlike v obrskem razmerju do posameznih plemen so namreč omogočale, da so poskušali spraviti Obri Slované v posameznih okoliših ali posameznih priložnostih v hlapčevski ali temu podoben položaj.

Vendar je bilo to omejeno v pretežni večini na obrske plenilne pohode proti Slovanom ali na skupne vojne pohode proti drugim. Pokrajine, v katerih so bili naseljeni Obri oziroma Slovani, so bile namreč večji del jasno ločene druge od drugih, kajti nomadsko pastirstvo se da težko združiti v istem okolišu s poljedelstvom. Jedro Obrov je živelo v Panonski ravnini, ki je dobila svoje slovanske prebivalce večinoma šele po letu 800.³³ Slovani pa so prebivali v obrobem pasu, kjer so živeli med njimi le majhni in redki obrski oddelki (leta

²⁶ Chronicon paschale, ed. Bonn, str. 719; B. Grafenauer, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 78.

²⁷ H. Preidel, Die Anfänge, str. 86—87.

²⁸ B. Grafenauer, n. n. m., str. 78.

²⁹ B. Grafenauer, n. n. m., str. 114—115; nasprotno pa je uporaba sporočila Mihaela Sirskega (gl. J. Marquardt, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903, str. 482) po Kollautzu, n. n. m., str. 157, za Slované pogrešna; pri tem sporočilu gre za ponudbo Obrov bizantinskemu in ne slovanskemu prebivalstvu.

³⁰ B. Grafenauer, Ustoličevanje; prim. Lj. Hauptmann, op. 9, in Historische Zeitschrift 178, 1954, str. 553—556.

³¹ Prim. F. Grenard, Annales d'histoire économique et sociale III, 1931, str. 563—567.

³² Miracula s. Demetrii II, 5.

³³ B. Grafenauer, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 118—121.

791 so Franki ujeli v obrski utrdbi — »uualum« imenovani — v porečju zgornje Save le 150 Obrov).³⁴ Te okoliščine torej zabranjujejo misel na stalno hlapčevsko razmerje Slovanov do sloja obrskih gospodarjev; gre le za prehodno brezpravnost slovanskih kolektivov v razmerju do obrskih čet, ki so prišle na plen.³⁵

5. Vendar tudi tega ni mogoče pretiravati. Sporočil obeh glavnih prič o tem razmerju, Pseudofredegarja in najstarejšega ruskega Letopisa, namreč ni mogoče niti posploševati, niti sprejemati brez kritike. Ze Vernadsky in Gracijansky sta po pravici opozorila, da nosi sporočilo drugega vira izrazito legendarni značaj in je delno — glede na obrsko telesno velikost — dokazano napačno.³⁶ Pri Pseudofredegarju pa je pokazala primerjava njegovega poročila s podatki bizantinskih virov, da ni mogoče dvomiti le o zanesljivosti tistega dela njegove vsebine, ki pripoveduje o vlogi Slovanov v obrski vojski. To tudi ni slučajno. Saj so mogli le o tem pripovedovati frankovski vojščaki piscu po svoji lastni izkušnji. Sporočila o siceršnjem razmerju med Obri in Slovani pa nasprotno odsevajo le izrazito legendarne govorice v oddaljenih frankovskih pokrajinah,³⁷ ki so jih uporabljali tudi drugod v starem zgodovinopisju od Herodota dalje³⁸ za razlago podobnih uporov. Ta sporočila jasno nasprotujejo sporočilom bizantinskih virov o položaju Slovanov na Balkanskem polotoku in Pavla Dijakona o položaju alpskih Slovanov, pa tudi rezultatom preiskave lobanj v slovanskih grobiščih, kjer nastopajo mongoloidi zelo redko;³⁹ sistematično bastardiziranje Slovanov po Obrih, kakršnega opisuje Pseudofredegar, bi moralo vsekakor zapustiti povsem drugačne sledi.

Tudi vsi drugi podatki virov, uporabljeni pri dokazovanju splošnega slovanskega hlapčevstva Obrom, so se izkazali kot nezadostni za izvedbo tega dokaza. Tako gre pri poročilih, s katerimi je poskušal dokazati Hauptmann sistematično razseljevanje in mešanje slovanskih plemen z Obri, brez izjeme le za plenilne pohode v predele izven njihovega vrhovnega gospostva, kjer so podobno Obrom ob svojih pohodih delali tudi Slovani.⁴⁰ Enako je mogel uporabiti Kollautz passauski falzifikat iz X. stoletja (in ne iz leta 824) le zaradi napačne razlage njegove vsebine za dokazovanje o načinu obrskega gospostva nad Moravsko; tam sta namreč tako Mojmir in tudun kakor tudi Avaria in Moravia postavljena drug ob drugega in ne, kakor meni, identificirana med seboj.⁴¹

³⁴ Pismo Karla Velikega Fastradi iz leta 791; MGH, Ep. IV, 528, št. 20.

³⁵ To mnenje sprejema tudi Lj. Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 90.

³⁶ N. Gracijansky, Slavjanskoe carstvo Samo, Istoričeskij žurnal, 1943, št. 5—6, str. 41—47; G. Vernadsky, The Beginnings of the Czech State, Byzantion XVII, 1944—1945, str. 315—328; mnenje Labude (n. d., str. 183—184), da gre pri tem sporočilu za Dudlebe na srednjem Štajerskem, je neutemeljeno (prim. B. Grafenauer, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 88—89).

³⁷ Podobno je bilo vendar tudi še v XV. in XVI. stoletju z govoricami o Turkih v Srednji Evropi, danes poznani dokumenti pa kažejo v tem pogledu povsem drugačno podobo!

³⁸ Herodot IV, 2—3.

³⁹ Prim. I. Schwidetzky, Die Rassenkunde der Altslawen, Stuttgart 1938; T. A. Trofimova, Kraniologičeskie danye k etnogenezu zapadnih slavian, Sovjetskaja etnografija 1948, št. 2, str. 39—61; B. Škerlj v J. Kastelic—B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu, Ljubljana 1950, str. 93; F. Ivaniček, Staroslovenska nekropola u Ptujju. Rezultati antropoloških istraživanja, Ljubljana 1951, str. 81—90.

⁴⁰ B. Grafenauer, Zgodovinski časopis IV, 1950, str. 115.

⁴¹ A. Kollautz, n. n. m., str. 157; prim. K. Uhlirz, Die Urkundenfälschung zu Passau im zehnten Jahrhundert, Mitteilungen d. Instit. f. österr. Geschichtsforsch. III, 1882, str. 177—228; prizadeto mesto se glasi: »simul etiam Tutuno

6. V tem razvoju je tudi zelo lahko razložiti zlom obrsko-slovanske plemenske zveze po letu 620.⁴² Padec Balkanskega polotoka in Vzhodnih Alp v slovanske roke je na slovanski strani izpodkopal prejšnjo skupnost teženj Obrov in Slovanov. Že med boji in po njihovi naselitvi jih je zajel tudi hitrejši družbeni razvoj, ki ga je mogoče precej jasno dokazati pri alpskih Slovanih⁴³ in ki je polagoma ustvaril temelje za večje plemenske tvorbe. Obri pa so se poskusili, potem ko je s padcem bizantinske oblasti nad Balkanskim polotokom odpadel bizantinski plen, odškodovati s plenjenjem Slovanov. Ta položaj je nujno privedel do slovanskih uporov, ki so do okrog leta 630 za vselej uničili dotedanjo obrsko moč. Na zahodu je prišlo leta 623 do upora pod vodstvom Sama s težiščem na Češkem, ki je zajel tudi Karantanijo (Labuda je prezrl pri svojem dokazovanju drugačnega mnenja, da je to mogoče dokazati tudi brez podatkov v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; pa tudi temu viru ni v vsem pravičen).⁴⁴ Vprašanje Samovega izvora je po moji sodbi neresljivo.⁴⁵ Verjetno v isti čas spada tudi naselitev Hrvatov iz Bele Hrvatske v Hrvatsko ob Jadranskem morju, ki je izzvala upor Slovanov na zahodnem delu Balkanskega polotoka. Njeno enačenje z bolgarskim uporom leta 635 pod Kuvratom, ki ga je predložil Grégoire, je bilo od več strani odklonjeno z dobrimi razlogi.⁴⁶ Končno je sledil brezuspešnemu obleganju Carigrada po letu 626 upor preostalih Slovanov na Balkanskem polotoku in Bolgarov ob Črnem morju (635), na težke posledice tega neuspeha v razmerju med nomadi v Panonski ravnini pa kaže ločitev Bolgarov pod Alciokom od Obrov. Nikdar več niso spravili Obri pod svojo nadoblast vseh tedaj izgubljenih pokrajin.

necnon Moimaro ducibus et optimatibus exercitibusque plebis Hunie, que et Avaria dicitur, atque Marauię... in prefatis regionibus Hunia, quae et Avaria appellatur, sed et Maravia, provinciarum quoque Pannonie sive Mesie».

⁴² B. Grafenauer, *Zgodovinski časopis* IV, 1950, str. 121—123.

⁴³ B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 467—505; prim. tudi M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 77—89.

⁴⁴ Labuda, n. d., str. 30—51, 132—136; prim. k temu moje pripombe v *Zgodovinskem časopisu* IV, 1950, str. 152—160.

⁴⁵ Po moji sodbi je namreč v tem pogledu Pseudofredegarjevo sporočilo tendenčno in nezanesljivo (n. n. m., str. 165—168), čeprav seveda *Conversio* ne dovoljuje nikakršnega dokazovanja proti njemu v korist Samovega slovanskega izvora; zadovoljiti bi se morali pač s previdno formulacijo F. Lota (*Naissance de la France*, 1948, str. 97), da je Samo »osebnost neznanega izvora, iz katere je napravila legenda frankovskega trgovca«.

⁴⁶ H. Grégoire, *L'origine et le nom des Croates et Serbes*, *Byzantion* XVII, 1944—45, str. 88—118, in *XXII*, 1952/53, str. 356; to datiranje so sprejeli K. M. Setton (*The Bulgars in the Balkans and Occupation of Corinth in the seventh Century*, *Speculum* 25, 1950, str. 503, 510, 532), F. Dölger-Schneider (*Byzanz*, 1952, str. 75), P. Lemerle (v obeh navedenih razpravah) in A. Kollautz (n. n. m., str. 140; vendar datira str. 145 upor kljub temu drugače); odklonili pa so ga B. Grafenauer (*Historijski zbornik* V, 1952, str. 45—50), A. Maricq (*Notes sur les Slaves dans le Péloponnèse et en Bithynie et sur l'emploi de »slave« comme appellatif*, *Byzantion* XXII, 1952/53, str. 343—347), G. Ostrogorski (n. d., str. 85, op. 2), F. Barišić (*Čuda Dimitrija Solunskog*, str. 132—134) in V. Beševliev (*Zur Deutung und Datierung der protobulgarischen Inschrift von Madara, Bulgarien*, *Byzantinische Zeitschrift* XLVII, 1954, str. 120—122).